

POSSEIBLE: FELSEFE DERGİSİ

Cilt 10 / Sayı 1 / Yaz 2021

ISSN: 2147-1622

Schopenhauer ve Sartre Ontolojilerinde Ahlaklılık

Cengiz Menteş

Ankara Üniversitesi
cengizx78@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-4725-4297

Öz

Bu çalışmada, determinist Arthur Schopenhauer'in ve indeterminist Jean Paul Sartre'in ahlak anlayışları karşılaştırılmıştır. Schopenhauer, insanın ahlaki olanı oluşturma olanağına ne kadar az alan açmışsa Sartre, tam tersine o kadar fazla alan açmıştır. Bu çalışma boyunca iki düşünürün ahlak anlayışlarının bu kadar farklı olmasının gerekçeleri anlaşılmalı ve bu doğrultuda düşünürlerin varlık anlayışlarının ahlak anlayışları üzerine olan etkileri anlaşılmalı çalışılmıştır. Schopenhauer, dünyayı bir yönüyle isteme (numen) bir yönüyle de tasarımlar (fenomenler) dünyası olarak kabul etmiştir. Ona göre isteme, kendi tezahürleri olan tasarımlar dünyası üzerinden varlığını her daim bilinçsizce devam ettirmektedir. Yeter-sebebe ilkesine tabi olan tasarımlar dünyası için herhangi bir şekilde özgürlükten söz edilemez. Tasarımlar dünyasının bir üyesi olması nedeniyle özgür iradeye sahip olmayan insanın, ahlaklılığını kurması da olanaklı değildir. Sartre ise insanın ontolojik olarak özgür olduğunu olumlamış hatta insanı özgür olmaya mahkûm etmiştir. Sartre'da kendi-için varlık, Schopenhauer'in istemesinin tersine herhangi bir sınır tarafından kuşatılmadan boşluk yani hiçlik temelinde kendisini devamlı bir şekilde yeniden oluşturan bir varlık olarak betimlenmektedir. Özgür olan bu varlık; kendisini, değerlerini ve ahlaklılığını kurmaktadır.

Anahtar sözcükler: İsteme, Tasarımlar Dünyası, Özgür-İrade, Ahlaklılık, Kendi-İçin Varlık

Makale Bilgileri:

Menteş, Cengiz. 2021. "Schopenhauer ve Sartre Ontolojilerinde Ahlaklılık." *Posseible: Felsefe Dergisi* 10, no. 1: 72-90.

Kategori: Araştırma Makalesi / Gönderildiği Tarih: 16.04.2021
Kabul Edildiği Tarih: 30.05.2021 / Yayınlandığı Tarih: 15.07.2021

POSSEIBLE: JOURNAL OF PHILOSOPHY

Volume 10 / Issue 1 / Summer 2021

ISSN: 2147-1622

Morality in the Ontologies of Schopenhauer and Sartre

Cengiz Menteş

Ankara Üniversitesi
cengizx78@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-4725-4297

Abstract

This article compares Schopenhauer's and Sartre's notions of morality. Schopenhauer has allowed for little space for human beings to establish their morality, whereas Sartre has opened it up unlimitedly. In an attempt at explaining this crucial difference between the two philosophers, the article aims to shed light on the relationship between their ontologies and their notions of morality. Schopenhauer makes a distinction between will and its representations. He thinks that will stands at the center and maintains its existence unconsciously through its representations. For Schopenhauer, the world of representations has to comply with the principle of sufficient reason, so it does not involve any such thing as freedom. Being part of this world of representations, human beings do not have any freedom, and being unfree, they cannot establish any moral values either. Sartre, on the other hand, argues that human beings are ontologically free and in fact are condemned to be free. In contrast with Schopenhauer's notion of the will, Sartre holds that "being-for-itself" constantly reproduces itself on the basis of emptiness, that is, nothingness and without being bound by any limitations. This reality forces human beings to establish their own values and morality.

Keywords: will, the world of representations, free will, morality, being-for-itself

Article Information Tag:

Menteş, Cengiz. 2021. "Schopenhauer ve Sartre Ontolojilerinde Ahlaklılık." *Posseible: Journal of Philosophy* 10, no. 1: 72-90.

Category: Research Article / Date Submitted: 16.04.2021

Date Accepted: 30.06.2021 / Date Published: 15.07.2021

Schopenhauer ve Sarte Ontolojilerinde Ahlaklılık

Cengiz Menteş

1. Giriş

Ahlak kavramı, düşünce hayatında üzerine tartışılan bir sorunsal olarak varlığını her zaman sürdürmüş ve çoğunlukla da mutluluk kavramıyla olan ilişkisi üzerinden ele alınmıştır. Ahlaklılığı mutlulukla ilişkilendiren düşünürlerin başında gelen Platon, ahlaklılığı -doğruluk ve adalet de olduğu gibi- insanın kendi doğasına uygun davranma biçimi perspektifinden değerlendirmiştir (Platon 2013, 443a-e). Platon açısından bilgelik, insana doğru yaşama olanağı sağlayan yegâne vasıta (Platon 1989, 69b-c). Platon, böylece ahlaklılığı doğru yaşama biçimiyle doğru yaşama biçimini de bilgelikle ilişkilendirmiştir. Benzer şekilde Platon'un öğrencisi olan Aristoteles de *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinin birinci kitabının giriş cümlesindeki "Bütün sanat ve araştırmalar benzer şekilde her eylem ve tercih bir iyiyi arzulamaktadır." savıyla aynı görüşte olduğunu göstermiştir (Aristoteles 2015, 1094a). Ahlaklılığı mutlulukla ilişkilendirerek ele alan diğer bir filozof da Epikür'dür. Epikür açısından da ahlaki-olan, insanı mutluluğa ulaştıran zevklere dayanmaktadır. Ancak Epikür düşüncesinde yeme-içme gibi zevkler, sonsuza kadar karşılanmayı talep ettiğinden -dostluk gibi mutluluk sağlayıcı zevklere nazaran- düşük seviyedeki zevkler olarak ele alınmalıdır (Kenny 2006, 94).

Bu metinde ahlak anlayışları karşılaştırılmakta olan Schopenhauer ve Sarte ise ahlaklılığı mutlulukla ilişkilendirmemektedir. İki düşünür -bu yönüyle benzer görüşte olsalar da- ahlak anlayışları bağlamında genel olarak farklı görüştedir. Düşünürlerin birbirlerine göre oldukça farklı olan ahlak anlayışları, temelde onların -neredeyse taban tabana zıt olduğu iddia edilebilecek derecede farklı- varlık anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Kant'ın numen (kendinde-şey) -fenomen

(görüngü) ayırımı başarılı bulan filozof (Schopenhauer 1959, 421-422) benzer şekilde varlık kuramını da hakiki varlık *isteme* ve onun tasarımları olarak konumlandırmaktadır (Schopenhauer 2014, 17-19). *İsteme*, kendi dürtülerine uymak zorunda olan tasarımlar üzerinden varlığını sonsuza kadar devam ettirmek eğilimindedir. *İstemenin* tezahürleri olan tasarımlar dünyasında özgürlüğe yer yoktur. Bu nedenle tasarımlar dünyasında yer alan insan da özgür değildir. Özgür olmayan insanın; karakterini geliştirmesi, özgür eylemlerde bulunması veya eylemlerinin sorumluluğunu özgürce sahiplenmesi mümkün olmadığından ahlaklılığı oluşturması da söz konusu değildir (Schopenhauer 2017a, 55-57).

Bu çalışmada ahlak anlayışı irdelenmiş diğer bir düşünür olan Sartre ise Schopenhauer'in tersine varlık anlayışını özgür bilince sahip insan tasarımına dayandırmaktadır. Sartre açısından varoluş, özden önce gelmektedir. İnsan önce dünyada vardır, ardından özünü eylemleriyle kurmaktadır (Sartre, 2017a, 8). Sartre açısından insan, eylemleriyle kendi kişiliğinin ve ahlaki değerlerinin tek müsebbibidir. Bu doğrultuda Schopenhauer ve Sartre ontolojisinde ahlaklılığın ne anlama geldiğinin incelenmesi önem arz etmektedir.

2. Schopenhauer Ontolojisinde Ahlaklılık

Dünyayı hakiki varlık *isteme* ve onun tasarımları şeklinde ele alan Schopenhauer'e göre dipte yer alan *isteme*, kör bir dürtü olarak sürekli bir şekilde varlığını devam ettirmek üzere bir devinim halindedir. Schopenhauer, felsefi kuramını *isteme* olarak tanımladığı varlık anlayışına dayandırması nedeniyle -ahlaklılığı mutluluk üzerinden ele alan düşünürlerin aksine- bu dünyada mutluluğun elde edilebileceği görüşünü şiddetle yadsır.

Schopenhauer açısından mutluluğun olanaklı olmamasının nedeni, *istemenin* sonsuz olan arzularını bireyler üzerinden elde etme gayretidir. Ne var ki bir arzunun elde edilmesini müteakip başka bir arzunun temin edilmesi dürtüsü devreye girer ve sonsuza kadar devam etmekte olan *arzuların karşılanması devinimi* kişiyi açgözlü hale getirir (Schopenhauer 1966, 573). Arzuların tatmini, çok kısa bir süreliğine hoşnutluk yaratsa da yerini derhal yeni bir arzunun karşılanmasına bırakır ki sonsuzca devam etmekte olan bu süreç kişiye büyük bir acı yaşatır. Kaldı ki tüm arzular karşılanırsa dahi insanı bu defa da dayanılmayacak bir can sıkıntısı sarar. Ancak bu can sıkıntısı hali insana var olmanın ne kadar gereksiz bir şey olduğunu duyumsatması açısından son derece önemlidir (Schopenhauer 2019, 29).

Bu bağlamda Schopenhauer, *istemenin* tezahürleri olan tasarımlar dünyasında acının mutluluk üzerinde her zaman baskın olduğu kanaatindedir. İnsan, sağlıklı olduğu zamanlarda bunun farkına pek varamamakla birlikte en ufak bir ağrısı belirdiğinde bunun üzerinde ciddiyetle durmaktadır (Schopenhauer 2018, 9-12). İnsanlarla hayvanların yaşadığı acının derecesini kıyaslayan Schopenhauer açısından hayvanlar düşük bilgi seviyeleriyle sadece yaşamış oldukları ana odaklanmaları nedeniyle acıyı az, insanlar ise sahip oldukları yüksek bilgi seviyesi nedeniyle sadece yaşadıkları anı değil öncesini ve sonrasını da göz önüne almaları nedeniyle acıyı daha fazla hissetmektedir (Schopenhauer, 2017d, 29-33)

Schopenhauer'e göre mutlu olmak isteyen kişinin yapması gereken, arzuların peşinde koşmak yerine pozitif karakterde olan acı ve kötülüklerden olabildiğince kaçınmaktır (Schopenhauer 2019, 7-11). Düşünür açısından acının pozitif karakterde olduğu ve zevke baskın olduğu gerçeğini anlamak üzere doğayı incelemek yeterlidir. Bu amaçla doğada yaşanılmakta olan *avlama-av olma* durumuna dikkat çeken düşünüre göre ceylanı avlayan aslanın yaşadığı haz, ceylanın çektiği acı karşısında yok gibidir.

Schopenhauer açısından tasarımlar dünyasındaki bu acıların farkında olmayan sıradan insanlar, arzularına ulaşmak üzere her daim başkalarının kendisine olan yararını temel almakta ve çıkarlarına ters bir durumla karşılaştığında ise *egoist* yanını olduğu gibi göstermekten sakınmamaktadırlar. İnsanda mevcut olan *bencillik* özü gereği sonsuzdur. Bu bağlamda sıradan insan arzularına esir olan bir hayat yaşamaktayken bu hakikatin farkında olan ve kendi bilincine yönelen azınlıktaki insan için durum oldukça farklıdır. Çünkü bilinciyle arzularının dizginlenmesi gerektiğinin farkında olan insan, aynı zamanda *egoist* yanına da esir olmaması gerektiğinin bilincindedir (Schopenhauer 2019, 50-51).

Schopenhauer'in arzularına yönelen *egoist* insan tasarımını ele alan Wicks'e göre Schopenhauer'in *istemenin* nesneleşmesinin görüldüğü tasarımlar dünyası kuramıyla Hobbes'un doğa durumu tasarımı birbirine oldukça benzemektedir (Wicks 2013, 4740). Wicks'in, Schopenhauer'in tasarımlar dünyası için çizmiş olduğu bireylerin amansız savaşıyla Hobbes'un mutlak egemenin olmadığı durumlarda bireylerin birbirleriyle çatışma halinde olduğu savları arasında benzerlikler bulunduğu iddiası yerinde bir saptamadır. Zira Schopenhauer için *istemenin* nesneleşme basamakları –Platonik idealar- arasında bir hiyerarşik yapı vardır. Piramidin en altında inorganik olan varken en üstte insan bulunmaktadır. Her basamağın bireyleri arasında ciddi bir çatışma bulunmakta olup bu çatışmanın nihai hedefi bir üst basamağa evrilmektir (Schopenhauer, 2014a: 87-89). Benzer şekilde Hobbes kuramında da doğa durumunda eşit olan bireyler arasında bu eşitliğin vermiş olduğu bir güvensizlik durumu vardır. Herkesin birbirine eşit olma hali, aynı zamanda herkesin kendi çıkarları doğrultusunda herkese zarar verebileceğini de göstermektedir (Hobbes 2005, 99-100). İki düşünürün tasarımlarında bireyler arasında amansız bir çatışma söz konusudur. Harms ve Morgan açısından bu çatışma hali Hobbes'da *mutlak egemen* tarafından Schopenhauer'de ise *istemenin ne olduğunun idrakine varılarak onun yadsınmasıyla* söz konusu olabilmektedir (Harms ve Morgan 1875, 132).

Schopenhauer, ahlaklılığın amacının mutluluk olduğu iddiasında olan kişilerin kendilerini iyimser olarak kabul ettiklerini ancak istemedikleri durumlarla karşılaştıklarında hemen adaletsizlikten yakındıklarını iddia eder (Schopenhauer 2017c, 89). İnsanın gençlik halinin arzusunun peşinden koşmaya daha yatkın olduğunu düşünen filozof açısından yaşlılık dönemindeyse insan dingin bir yaşama karşı daha meyillidir (Schopenhauer 2017c, 76). *Hiçliğin Mutlu Sessizliği Aforizmalar* isimli kitabında Schopenhauer, huzurlu bir yaşama ulaşmak için yaşamdan beklentilerimizin olabildiğince azaltılması gerektiğini ileri sürer. Varoluşu reddeden, fazla beklentisi olmayan ve bir şeylere karşı tutkulu arzuları bulunmayan kişi, bu beklentilerine ulaşamaması halinde fazla ıstırap çekmeyecektir (Schopenhauer

2017c, 109). Kişinin mutlu olup olmaması deneyimlediği olaylardan bağımsızdır. Bu doğrultuda yapılması gereken dışarıya olan bağımlılığın azaltılarak iç dünyaya yönelmektir (Schopenhauer 2017b, 24).

Felsefesinin odak noktasına *istemeyi* koyan Schopenhauer açısından mutlulukla ve hazla ilişkili olmayan ahlaklılık, *istemenin kendi varlığını idame ettirme penceresinden* ele alınmalıdır. *İsteme* -bir tür enerji biçimi olarak- sürekli bir eğilimle kendi varlığını devam ettirme dürtüsünden başka bir şey değildir. *İsteme*, doğası nedeniyle varlığını somutlaştırarak devam ettirir. Schopenhauer'ın bu düşünceleri Spinoza'nın savlarını anımsatmaktadır. Zira Spinoza felsefesinde ahlaki-olanın; varlığını devam ettirme, ilerletme, koruma altına alma isteği ve yetisi olarak tanımlanan *conatus* kavramı bağlamında güç anlamına geldiği söylenebilir. İnsanı kötü durumlara düşürecek olan arzuların uzak durmanın bilgisi ahlaki bir yaşam sunarak onu özgürleştirir (Spinoza 2016, 216). Buradan da görüldüğü üzere Schopenhauer ile Spinoza'nın *varlığı sürdürme* düşünceleri birbirine yakındır. Bu benzerliğin yanında iki düşünürün iddiaları şu noktada ayrılmaktadır: Spinoza'da varlığını devam ettirme bilinç sahibi olan bir akıl edimiyken Schopenhauer açısından *istemenin* varlığını devam ettirme edimi *bilinçsizce* yürütülmektedir.

İstemenin bilinçsiz olduğunu düşünen Schopenhauer açısından ahlaki-olana bilinçlenmeyle ya da iyi bir eğitimle ulaşmak söz konusu değildir. Ahlak felsefesine önemli roller yüklemeyen düşünür açısından ahlak felsefesi kişinin doğru karakterde olması halinde doğru eylemlerde bulunmasına yalnızca katkı sunabilir. Yoksa ahlak felsefesi, iyi karakterde olmayan kişiyi iyi insana dönüştüremez (Cartwright 2005, LX). İnsanın karakterinin kurulu olduğuna inanan Schopenhauer'e göre tilkinin kurnaz, köpeğin sadık, arı ve karıncanın çalışkan olduğu nasıl baştan belliyse insanın da karakteri doğrultusunda nasıl bir eylemde bulunacağı baştan bellidir. Başka bir anlatımla kişinin eylemleri, onun karakterini takip etmektedir.

Schopenhauer açısından gerçek ahlaklılık insanın *özünü* idrak etmesiyle ilişkili olan sezgisel bilgiyle olanaklı olup soyut bilgi üzerinden elde edilemez. Ahlaklılık soyut bilgiyle ilişkili olsaydı onun eğitimi de olanaklı olabilirdi (Schopenhauer 2014, 270). Ahlaklılığın eğitimle ve akıl üzerinden elde edilemeyeceğine inanan filozof (Schopenhauer 2014, 270-272) bu bağlamda eğitim faaliyetleriyle medenileşmenin mümkün olacağı yönündeki düşüncelere de katılmamaktadır.

Bir taraftan insanın doğuştan olan karakter yapısının eğitimle değişmeyeceği inancında olan Schopenhauer, diğer taraftan da insanın tüm eylemlerini onun karakterine bağlamaktadır. Kişi, karakteri doğrultusunda dürtüye tepki verir. Bir dürtünün farklı bireylerde farklı eylemlere sebep olması onların karakteriyle ilişkilidir. Nasıl ki aynı güneş ışığı gümüş klorürü kararttığı halde balmumunu beyazlaştırıyorsa benzer şekilde karakter yapıları farklı olan kişiler de aynı dürtüye değişik tepkiler vermektedir. Farklı eylemlerde bulunmak insanın özgür olduğunu göstermez sadece onun karakterinin farklı olduğunu gösterir (Schopenhauer 2009, 68).

Schopenhauer açısından karakter *apriori* olarak bilinemez ancak gerçekleştirilmiş eylemlerden *aposteriori* olarak deneyimlenir. Kişinin edimlerinden korkak ya da cesur olduğu ortaya çıkar. *Aposteriori* olarak farkına varılmış olan karakter yapısının

sonradan değişme olanağı yoktur (Schopenhauer 2009, 68-70). Shapshay'a göre insanın deneyimlerle ne gibi isteklere sahip olduğu veya neler yapabileceğine yönelik bilginin elde edilebileceğine inanan Schopenhauer, çoğu yapıtlarında insanın ampirik kişilik yapısının önceden kurulmuş olduğuna vurgu yapmaktadır (Shapshay 2019,106).

Schopenhauer açısından eylemlerimizi kendi seçimlerimiz doğrultusunda gerçekleştirdiğimizi sanmamıza karşın onları aslında *istemenin* güdüleri ışığında ve kişiliğimizin kalıcı olan özelliklerine bağlı olarak yani zorunlulukla gerçekleştirmekteyiz (Schopenhauer 2017b, 124). Bu nedenle mutlak bir şekilde varlığını sürdürmekte olan *istemenin* bir tasarımı olan insanın herhangi bir eğitimle veya tecrübeyle değişmesi mümkün değildir. İnsanın sabit olan karakter yapısına vurgu yapan Schopenhauer, ahlaklılığın gelişimine inanan düşünürleri bu çerçevede eleştirir. Nasıl ki kişiye müzik eğitimi vererek onu gerçek müzisyen yapamıyorsak aynı şekilde ahlaklılık üzerine eğitim vererek de kişiyi ahlaklı bir birey haline getiremeyiz (Schopenhauer 1959, 271).

Bir taraftan *isteme* dolayısıyla insan edimlerinin kurulmuş olduğunu iddia eden Schopenhauer, diğer taraftan da insanın eylemelerinden bir şekilde sorumlu olduğunu ileri sürmektedir. Schopenhauer penceresinden insan eylemleri, insanın nasıl bir karakterde olduğunu takip etmektedir. Öz olarak tanımladığı *istemeyi* "düşünülür karakter" olarak betimleyen Schopenhauer, bunun edimlerle diğer bir ifadeyle ampirik karakterle belireceği iddiasındadır. İnsanın yaptıklarının karakterini gösterdiğine ve bu karakterin kişinin eylemlerinin nedeni olduğuna inanan filozofa göre insan, sahip olduğu karakteri dolayısıyla sorumluluk taşımaktadır.

Kant'ın, Schopenhauer'in ahlak anlayışını etkileyen varlık kavramı üzerinde etkisi çok büyük olsa da düşünürün ahlak anlayışı üzerinde aynı derecede etkisinin bulunduğundan söz edilemez. Kant'ın sıkı takipçisi olduğunu her fırsatta dile getiren Schopenhauer, *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya'da* Kant'ın ahlaklılık üzerine olan savlarını ispatlamak yönünde bir amacının bulunmadığından da söz eder (Schopenhauer 1959, 60-61).

Ahlak yasasının özgürlükle olan ilişkisini irdeleyen Kant'a göre ahlak yasası insana saf akıl tarafından gösterilir ve bu ahlak yasasıyla birlikte insan numenal özgürlüğün bilincine varır. Kant, insanın özgürlüğünün farkına ahlak yasası üzerinden ulaştığını şu örnek olayla izah etmektedir: Kişiyi belli bir zevki elde etmesini müteakip asılacağı söylendiğinde kişi seçim imkânının farkına bile varmadan bu teklifi derhal reddedecektir. Oysa aynı kişi, onurlu bir insanın asılmasına sebep olacak şekilde aleyhte şahitlik yapmaması durumunda kendisinin asılabileceğini öğrendiğinde özgür seçiminin farkına kesin olarak varmış olacaktır ki bu özgür seçimin bilincine varılması –örnek durumdan da anlaşılacağı üzere- ahlak yasasıyla söz konusudur (Kant 2016, 34-36). Nedensellik ilkesinin hüküm sürdüğü fiziksel dünyada özgür olanın ele alınamayacağına inanan Kant'a göre ampirik olan hiçbir irdeleme de bunu sağlayamaz. Kişinin özgür olduğundan söz edilebilmesi için onun uzam, zaman ve nedensellik ilkelerinin dışında olması gerekmektedir (Janaway 2002, 15-16).

Bu bağlamda Schopenhauer'e göre Kant, temel eseri *Saf Aklın Eleştirisi'nde* apriori-aposteriori ayrımını ahlak kavramıyla ilgili olarak da sürdürmektedir. Schopenhauer de yolundan gittiğini iddia ettiği Kant'ın bu ayrımını kullanmakta ve ampirik karakterin tasarımlar dünyası için, *düşünülr karakterinse* nedensellik zincirin dışında olan *istemeyle* ilişkili olduğunu belirtmektedir (Schopenhauer 1915, 116-117). Schopenhauer açısından tasarım dünyasında bir durumun oluşması için bir nedenin bulunması yani *yeterli sebebin* olması gerekmektedir ki bu sebepleri bilmemiz o durumu bildiğimiz anlamına da gelmektedir (Schopenhauer, 1903: 5-8).

Schopenhauer, bir taraftan ahlaklılığın -özgürlük gibi- görüngüler dünyasında olmadığı iddiasıyla Kant'la aynı görüştedir. Diğer taraftan da -Sartre'la aynı doğrultuda olacak şekilde- Kant'ın mutlak, rasyonel ve evrensel karakterde olan ahlak anlayışını soyut bulmaktadır. Schopenhauer, bu noktada matematik ve mantıkla temellendirilmiş Spinoza'nın ahlak teorisinin Kant'a nazaran daha somut olduğu görüşündedir (Schopenhauer 1959, 84-85). Genel ahlak yasalarına atıf yapan Kant, saf aklın gerçekliği şeklinde tanımladığı ahlak yasalarının *aposteriori* değil de *apriori* olarak bilincinde olduğumuz kanaatindedir (Kant 2016, 51-53). Kant'a ait olan emrivaki kuralcı (*prescriptive*) ahlak kuramının aksine Schopenhauer, "Şu şekilde davranmalısın ya da davranmamalısın." tarzındaki buyrukların ahlak yapısı güçlü bir toplum inşa edemeyeceği kanaatindedir. Schopenhauer, Kant'ın "Her seferinde öyle eyle ki eyleminin ilkesi aynı zamanda genel bir yasa olabilsin." ilkesini genel bir ilke olduğu iddiasıyla eleştirmektedir.

Kant'ın soyut ahlak yasalarını eleştiren Schopenhauer, bu doğrultuda ahlaki-olanın irdelenmesi halinde şu soruların üzerine düşünülmesi gerektiğinden söz eder: Kişinin yaptıklarına bakıldığında acaba gerçekten ne istediği anlaşılabilir mi? Kişi belli bir ilke nedeniyle istiyorsa bu ilke nedir? Kendi yaptıklarının nedenine bakıp *somut egoizmi* fark ettikten sonra kişi eylemlerin soyut nedenlere dayandırılması gerçekten söz konusu olabilir mi? Bu somut egoizmi eylemlerin nedeni olarak değerlendiren Schopenhauer, soyut ve genel ilkelere dayandırılmış açıklamaları eleştirmektedir (Schopenhauer 2009, 156).

Cartwright açısından Schopenhauer'de ahlaklılık Kant'ın rasyonel, görev sorumluluğu ve kural dayatıcı olan anlayışın tersine insan eylemlerinin nedeni olarak gördüğü arzu odaklı olan betimleyici tarzıdır (Cartwright 2005, LXI). Cevizci'ye göre Schopenhauer, insanın aklıyla elde ettiği kavramlaştırmalar sayesinde pratik yaşamda bazı yararlar elde etmekle birlikte rasyonel aklı kullanarak hakikatin bilgisine ya da ahlaki-olana ulaşamayacağını düşünür. Akıl günlük yaşamın içinde faydalar elde etmek üzere başarılı bir şekilde yalanlar üretebilme kapasitesine sahip olduğuna göre ahlaki-olana rasyonel akılla ulaşılacağına inanan aydınlanmacı düşünürler bu çerçevede Schopenhauer tarafından eleştirilir (Cevizci 2015, 833).

Schopenhauer'e göre ahlaklılık deneyimlenen *olgular* üzerinden ele alınmalıdır. Ahlaklılık bağlamında -deneyim alanında- en çok rastlanılan olgular; bencillik, kötülük ve merhamet halleridir (Shapshay 2019, 147). Janaway'e göre Schopenhauer açısından ahlaklılığın özünü oluşturan soyut olan birtakım teoriler değil somut olan *duygudaşlık* kavramıdır. İnsan karakter yapısıyla dürtülerinin esiridir ve özgür

iradenin varlığı olanaklı değildir. Bu nedenle insan ya ahlaklıdır ya da değildir (Janaway 2007, 117-123).

Schoepnhauer bir taraftan *apriori*, soyut ve evrensel olduğu savunulan ahlak anlayışlarına karşıyken diğer taraftan da tüm ahlak kuramcıları tarafından onay görebilecek somut eylemlerin “Kimseye zarar verme, elinden geldiğince herkese yardım et.” ilkesi doğrultusunda gerçekleşebileceğini de ileri sürmektedir (Schopenhauer 2009, 140). “Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına da yapma ya da sana yapılmasını istediğin şeyi başkasına da yap.” şeklinde özetlenebilecek olan bu düşünce *empati* odaklı bir düşüncedir.

Schopenhauer, bir taraftan Kant’ın ahlak anlayışını soyut kabul ederek eleştirmiş diğer taraftansa *kimseye zarar verilmemesi* ve *herkese elinden geldiğince yardım edilmesi gerektiği* yönünde bir ahlak kuramı geliştirmiştir. Schopenhauer’in bu ahlak anlayışı da teorik olduğu iddiasıyla eleştirilerden payına düşeni almıştır. Bu doğrultuda Bravo, Schopenhauer’in *merhamet* üzerine inşa edilmiş olan bu ahlak anlayışını teorik olması nedeniyle eleştirir. Bravo’ya göre Schopenhauer’in ahlak anlayışı, somut gündelik olayların işleyişini göz önünde bulundurmamaktadır. Merhametin ya da vicdanın asıl görevi başkalarına yardımda bulunmak veya onlara zarar verilmesini önlemek değil kendimizin, yakınlarımızın korunması ve uğramış olduğumuz haksızlıkların ortadan kaldırılmasıdır (Bravo 2020, 138-139).

Schopenhauer felsefesinde merhamet, egoizm ve kötülük her insanda belli derecelerde bulunmaktadır. Kişi bunlardan hangisine daha fazla sahipse davranışları o yönde gerçekleşecektir. Örneğin kişi, *merhamet* güdüsüne daha fazla sahipse elinden geldiğince herkese yardımcı olacağı gibi kimseye de zarar vermemeye özen gösterecektir. Kişide *egoizm* baskınsa kişi, çıkarı doğrultusunda başkasına zarar verebilmektedir. Eğer baskın olan *kötülük* ise o zaman kişi, çıkarı olmazsa dahi diğerlerine zarar vermekten kaçınmayacaktır (Schopenhauer 2009, 159). Başka bir anlatımla egoist güdüsü, insanın kendi şartlarını daha iyileştirmesi kötülük dürtüsü, insanın diğerlerine zarar vermesi merhamet dürtüsüyse başkalarının iyi olması yönünde bir çabaya neden olmaktadır. Schopenhauer’e göre *bencillik* insanlarda ve hayvanlarda en fazla kendisini gösteren dürtüdür. Bununla birlikte insanlarla hayvanların bencillik motifini gösterme biçimleri oldukça farklıdır. Hayvanlarda bencillik dürtüsü, insanlardaki gibi planlı eylemlerde değil de yaşamın idame ettirilmesi tarzında ortaya çıkmaktadır (Schopenhauer 2009, 190).

Cartwright’a göre Schopenhauer, insanın kendisini gerçek diğerlerini ise bir çeşit hayali varlıklar olarak kabul etme halini *teorik egoizm* ve *solipsizme* düşme durumu olarak ifade etmektedir. Düşünür açısından bu yaklaşım tarzı dış dünyanın varlığını kabul etmediği için eleştirilmesi gereken bir yaklaşımdır. Diğerlerine ya da dış dünyaya önem atfetmeyen kişi sanki dünyada tek başınaymış gibi bencilce bir yaşamı tercih etmekte ve sadece kendi çıkarını önemsemektedir. Schopenhauer, bu bencilce yaşam biçimini ise *pratik egoizm* olarak tarif etmektedir (Cartwright 2005, 45).

Schopenhauer’in ahlak anlayışı üzerine çalışan Wicks, Schopenhauer’in -insanın aşırı bencil olan davranış biçimlerinden kendisini neredeyse hiç düşünmeyen özgeci davranış biçimlerine kadar değişen aralıktaki- farklı tipteki insan davranışlarına yönelik bakış açılarını ele alır. Birinci safha *yalnızca kendisini düşünmekte olan* -sadece

ben var olmalıyım- evredir. Ardından gelen evre *ben yaşamalıyım aynı zamanda başkaları da yaşamalıdır* safhasıdır. Burada başkalarına herhangi bir müdahale söz konusu değildir ve bu evrede negatif tipteki özgürlükten bahsedilebilir (Wicks 2013, 3-6). Schopenhauer'e göre ahlaklılık, belli ahlaki yasalara uymaktan ziyade başkalarını göz önüne alarak gerçekleştirilen eylemler bağlamında ele alınmalıdır. Düşünün, başkalarından kastı sadece diğer insanlar değildir; aynı zamanda hayvanlara da değer gösteren yaşantı biçimini kapsamaktadır. Başkalarının çektikleri acıyı duyumsamanın önemli bir ahlaki değer olduğunun altını çizen Schopenhauer, insanın kendini başkasının yerine koyarak o kişinin çektiği acıyı hakikaten anlayabileceğine inanır. Kendimizi acıyı yaşamakta olan kişinin yerine koyduğumuz vakit -o kişi olmadığımızın bilincinde olarak- onun acısına ortak oluruz (Schopenhauer 2009, 140). Filozof, bu çerçevede başkalarına karşı *merhametle* gerçekleştirilmiş eylemleri hakiki ahlaki normlar olarak tanımlar.

Schopenhauer açısından *empati* temelli *merhamet* duygusu, başkalarının kendisinden farklı olmadığını kendisi gibi onların da aynı acıyı yaşadığını anlamasına katkı sunması nedeniyle bencillik ve kötülük gibi motiflere kıyasla daha temeldir. Schopenhauer düşüncesinde *merhamet* güdüsü, başkalarıyla olan ayrılıkları nihayete erdirdiği için ahlaklılık açısından temel olarak ele alınmıştır (Cartwright 2005, 32). *Merhamet* dürtüsü taşımayan kişi, kendisiyle başkası arasına her zaman bir sınır çekerek kendisini bencilce savunur hâlbuki *merhamet* aracılığıyla kişi başkasıyla kendisinin aynı özün -*istemenin*- kurbanı olduğunun bilincine varır ve diğerleri için gerekirse kendi yaşamını feda eder ki bu eylem çok onurlu bir eylemdir (Wicks 2013, 4).

Schopenhauer açısından kötü karakter sahibi olan kişi, *kendisi-başkası* ayrımını her zaman diri tutarak başkasını kendisi olmayan olarak yaftalar. Kötü karakter sahibi kişi, kendisi olmayana karşı her zaman kindarlık, kıskançlık gibi duygulara sahiptir. Oysa iyi karakter sahibi birey, kendisiyle diğerleri arasından herhangi bir ayırım yapmaz. Çünkü kendisiyle diğerlerinin aynı özden olduğunun bilincindedir. İyi karakter sahibi insan -sahip olduğu empati yetisi sayesinde- kendisini diğerinin yerine koyarak onun da kendisiyle aynı kaderi taşıyan *istemenin* mahkûmu olduğunun farkına varır (Schopenhauer 2009, 254-255). Harms ve Morgan'a göre insan *empati* sayesinde herkesin kendisi gibi *istemenin* tezahürü olduğunu anladığı an başkasına karşı bir acıma duygusu yaşamış olur (Harms ve Morgan, 1875, 131). *İstemenin* farkına varılmış olmasıyla birlikte bu dünyada acı çekenle çektirenin aynı özden olduğu ortaya çıkmış olacaktır. Başka bir anlatımla işkence uygulayanla işkenceye uğrayanın özü, aynı hakikatin -*istemenin*- iç doğasıdır (Wicks 2013, 5).

Bravo, Schopenhauer'in *empati* temelli *merhamet* aracılığıyla duygudaşlığın belirmesi savını ispatlanması mümkün olmayan bir açıklama olduğu iddiasıyla eleştirir. Bravo açısından duygudaşlığın oluşması için hafızada yer alan yaşanmışlıklara yönelik deneyimlerin varlığı gereklidir. Hâlbuki Schopenhauer; bu yaşanmışlıkları, hafızada yer alanları ve hayal gücünü pek dikkate almaz. Duygudaşlık, benzer olayların hafızada benzer anıları ortaya çıkarmasıyla oluşmaktadır (Bravo 2020, 67). *Merhamet* duygusu -Schopenhauer'in iddia ettiği şekliyle- herkesin *istemenin* esiri olduğunun bilincine varılmasıyla herkese karşı oluşmaz. Bu duygu daha çok yaşanmışlıkların olduğu kişilere karşı anıların hafıza

tarafından çağrılmasıyla belirmektedir (Bravo 2020, 68). Başka bir ifadeyle *merhamet*, herhangi bir kişiye karşı oluşmaz; yakınımız, tanıdığımız olan yani paylaşımlarımızın olduğu kişiye karşı oluşur (Bravo 2020, 71).

Netice olarak Schopenhauer, ahlaklılığı varlık anlayışını dayandırdığı *isteme* penceresinden ele almaktadır. *İstemenin* bireyselleşmesi sonucunda toplam acı toplam mutluluğa baskın gelir. Buradan çıkan sonuç, *istemenin* nesneleşmesinin korkunç olduğudur. Schopenhauer açısından yapılması gereken *istemenin* neden olduğu acının farkına varılarak onun bütünüyle yadsınmasıdır (Wicks 2013, 2). Bu dünyada *istemenin* dürtüsüyle bir arzunun karşılanmasıyla birlikte diğer arzuya geçileceği için bu durum sürekli bir şekilde huzursuzluğa sebebiyet verecektir. Hakiki ahlaklılık, *istemenin* bitmez tükenmez dürtülerine karşı direnmek ve bireysel, toplumsal çıkarlardan olabildiğince uzaklaşmakla söz konusudur. *İsteme*, arzuların sürekli bir şekilde karşılanması dürtüsüne neden olarak etrafımızda bulunan bütün istrapların kaynağıdır (Schopenhauer 2018, 47).

Dinginliğe ulaşmanın yegâne yolu *istemeyi* bütünüyle yadsımaktır (Schopenhauer 2014, 95). *İsteme* için salt iyi yoktur sadece arzuları karşılama dürtüsü vardır. Ahlaklı olmak, ödül kazanma amacıyla başkasına iyilik yapmakla elde edilemez. Bunun yerine yapılması gereken, herhangi bir çıkar beklemeden acıya ya da *merhamet* duygusu aracılığıyla eylemleri gerçekleştirmektir. *İstemedenden* uzaklaşarak onu yadsıyan kişi huzuru yakalarken *istemeye* yaklaşmış onun dürtülerine boyun eğerek arzuların peşinden koşan kişiye bir o kadar huzursuzluk yaşayacaktır. Bu nedenle insan, *istemedenden* uzaklaşırken başta birtakım zorluklar çekse de son durumda yaşayacağı huzuru düşünerek bunlara sabırla katlanmalıdır (Schopenhauer 2018, 49-50).

3. Sartre Ontolojisinde Ahlaklılık

Çok üretken bir filozof olan Sartre, ahlak kavramı üzerine de çok çeşitli metinler yazmışsa da bunları –defalarca niyetlenmesine rağmen– bir kitap haline getirememiştir. Sartre, ahlaklılığı *değer* nosyonu üzerinden konumlandırmaktadır. Sartre’a göre insan, bulunduğu çevrede bir şekilde kendisini değerler, durumlar ve eylemlerini etkileyecek motiflerle kuşatılmış halde bulur. Sartre, insanı çevrelemekte olan bu yapıları *kendinde-varlıklar* olarak betimlemektedir. İnsanın ontolojik yönden özgür olduğuna vurgu yapan Sartre’a göre kişi bu *kendinde-varlıklara* bir *değer* yüklemek yerine kendi *değerinin* kurucusu olduğunun farkında olmalıdır ancak bu farkındalık kişide iç daralmasına neden olmaktadır (Sartre 2017b, 83-85).

Sartre da Schopenhauer gibi Kant’ın ahlak anlayışını evrensel, soyut ve biçimsel olduğu iddiasıyla eleştirmektedir. Kant doktrininde *numenal* olan “ben” tarafından kurulacağı kabul edilen genel ve zorunluluklara uyulmasının ahlaki bir edim olduğu savı Sartre tarafından kabul görmez. Sartre açısından insanın zorunlu ahlak yasalarına gönüllü bir şekilde tabi olmasının esas gerekçesi, kendisinin ahlaki değerleri kuracak potansiyele sahip olduğunu bilmesinin sebep olacağı iç daralma halinden kaçınmadır. Kişi, bu amaçla diğerleri tarafından oluşturulmuş olan ahlaki normlara göre davranmayı kabul etmektedir. Diğerleri tarafından kurulmuş ve de

benimsenmiş olan soyut, mutlak ve evrensel ahlaki yasalar yerine kişinin *bir durum içinde* oluşturduğu ahlaki değerler daha muteberdir (Sartre, 1992, 238-257).

Sartre açısından ahlaki-olan her zaman bir durum içinde değerlendirilmelidir. Filozof, “Savaşa katılarak ülkesini savunmakla annesinin yanında durarak onunla ilgilenmesi arasında hangi seçimin daha doğru olduğu?” sorusunun ahlaki açıdan irdelenmesinin evrensel bir anlayışla nasıl mümkün olduğunu sorarak, ahlaki-olanın somut olaylar bağlamında değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizer (Sartre 1998, 92). Soyut olan bir etiğin varlığından bahsedilemez sadece somut durumlar için etikten söz edilebilir. Mesela boğulmak üzere olan bir kişiye yardım edilmesi durumu için ahlaki bir sorgulama yapmak gereksizdir. Çünkü bu genel bir durumdur, somut bir deneyimi içermemektedir. Lakin Luther’in savaş sırasında -Köylüler Savaşı- köylüleri bırakıp gitmesi hususunun -somut bir deneyim olduğu için- ahlaken irdelenmesi daha doğrudur (Sartre 1992, 17). İnsan, somut durumlar içinde bağımsız ve özgür yapısıyla kendi ahlaki değerlerinin kurucusu olmaktadır (Sartre 1992, 18).

Sartre’in ahlak anlayışının açıklığa kavuşturulmasını teminen düşünürün ahlak anlayışının hem Levinas hem de Nietzsche’nin ahlak anlayışı ile kısaca karşılaştırılması bu bağlamda önem arz etmektedir. Çünkü düşünürlerin ahlak anlayışları arasında kayda değer benzerlikler bulunmakla birlikte çok belirgin farklılıklar da söz konusudur. Bu doğrultuda Levinas ile Sartre’in ahlak anlayışları üzerine bir çalışma yürüten Barou’ya göre de Levinas ve Sartre’in ahlak anlayışları arasında önemli benzerlikler söz konusudur. Sartre gibi ahlaki-olanın önceden kurulu olmaması gerektiği düşüncesinde olan Levinas’a göre ahlaki durumlar *başkasına* bağlıdır. Başkasının dünyada varlığına bağlı olarak düzenlenmiş olan değerlerin kabul edilmesi ya da edilmemesi üzerinden konumlandırılmış ahlaklılık nihayetinde başkası üzerinden ele alınmaktadır. Bu değerlere uyup uymamak kişinin kendi sorumluluğundadır (Barou 2014, 135). Barou Sartre’in ahlak görüşünü ise şu şekilde tanımlamaktadır: Sartre *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinde sadece bir kişinin ahlaklılığı olan birinci ahlaktan bahseder. *Diyalektik Aklın Eleştirisi* adlı eserin konusu olan toplumsal düzlemdeki ahlaklılık, ikinci ahlak sorgulamasıdır. Diğer ahlak sorgulamasıysa *vicdanın* merkeze alınmasıdır. Sartre penceresinden bu üç ahlaklılık durumu birbirinden çok ayrı değildir; bazı durumlarda tam bir etkileşim halindedir ki bu etkileşim, gerçek etiği oluşturmaktadır (Barou 2014, 141).

MacIntyre açısından Nietzsche, kendi döneminde savunulmakta olan sosyalizme, Hristiyan düşüncesine ve moderniteye karşı olup bunların yerine ahlaki bir boşluğun olması gerekliliğine inanmıştır. Nietzsche, bu amaç doğrultusunda ahlaki değer yargıları olarak sunulmakta olan yasaların tarihsel ve psikolojik nedenleriyle birlikte bu normların yanlışlıklarının ortaya çıkmaması için ne gibi maskeleyen yöntemlerine başvurulduğunu göstermeye çalışmıştır. Mevcut ahlaki değerleri aşmak suretiyle yeni değerlerin bulunma çabaları Nietzsche tarafından desteklenmiştir (MacIntyre 1998, 142-143). Bireysel ahlaki değerlerin oluşturulması sürecini olumlayan Nietzsche gibi Sartre de gerçek ahlaki değerlerin varlığa bilinç aracılığıyla geldiğine inanmaktadır, bu inanış da onları ahlak anlayışları bağlamında *öznelci* düşünürler arasına koymaktadır (Sartre 1992, 14).

Bu bağlamda Martone da Nietzsche'nin ahlak anlayışının Sartre üzerine etkisi üzerine bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmaya göre Nietzsche'nin -ahlak yasalarının insan üzerindeki baskısına karşı- üst-insanın (Übermensch) bulunduğu zorlu şartların üstesinden gelerek varoluşunu ortaya koyması kuramıyla özgürlükçü Sartre'in ontolojik insana bakış açıları benzerlikler taşımaktadır. Nasıl ki Nietzsche, üst-insanın, baskıyla kendisine dayatılmakta olan değerleri özgür iradesiyle kabul etmediği savındaysa Sartre da aynı şekilde "Varlık, özden önce gelir." düşüncesiyle özgür insanın kendisini sınırlamakta olan değerler kümesinden hiçliğiyle ayrıldığı kanaatini taşımaktadır (Martone 2014, 1-4).

Nietzsche'nin ve Sartre'in ahlak anlayışları her ne kadar yukarıda anılmakta olan bazı benzerliklere sahipse de düşünürlerin görüşlerinde belirgin farklılıklar da dikkat çekmektedir. Nietzsche, tüm insanlar için ortak bir paydayı kabul etmemektedir. Filozof açısından insana önceden tanımlanmış genel yapıda bir özgürlüğün varlığından söz edilemez. İnsan, hayvanla üst-insan arasında bir yerde konumlanmış olabilir. İnsanın hayvanla üst-insan çizgisinde hayvanlıktan kurtularak üst-insana geçmesi, bir çaba gerektirir. Hâlbuki Sartre açısından varoluşsal olarak özgür olan insan, dünyaya hiçliğiyle gelerek kendisini kurmaktadır. Hiçbir insan bundan muaf değildir. Zira insan ontolojik varlığı nedeniyle özgürdür ve özgür olmaya da mahkûmdur. Yani Nietzsche açısından yalnızca üst-insan kendi ahlaki değerlerini oluşturma yetisine sahipken (Martone 2014, 1-4) Sartre kuramında bu husus istisnasız herkes için geçerlidir. Başka bir ifadeyle herkes -varoluşsal olarak özgür olduğundan- ahlaki değerlerini oluşturma olanağına sahiptir.

Sartre, *Etik Defterler*'de ahlaklılığın nihai amacının iyilik kazanmak olmadığını ileri sürer. Ahlaklılık, *kendi-için varlığın* diğer olgusal varlık olan kendinde-varlığı bir amaca yönelerek aşmasıdır. Örneğin aç olan kişiye verilen yemek iyilikte bulunmak amacıyla değil o kişinin açlığının giderilmesi amacıyla verilir. Sartre için ahlaklılık, bu durumun ötesinde olup özgür insanın kendisine mevcut olmak gayesiyle kendi kendisini aşma edimiyle ilişkilidir. İnsan, her zaman bulunduğu durumdan ayrılarak o durumun ötesine geçer. Diğer bir anlatımla insan durağan olan bir nesne gibi değildir, sürekli olarak kendisini eylemleriyle hep aşar ve hep yeniden var eder (Sartre 1992, 3).

Sartre'a göre ahlaki-olandan söz edilebilmesi için öncelikle varlık sorgulaması yapılması gerekmektedir (Sartre 1992, 33). *Varlığın özden önce olduğunu* kabul etmeyen kuramlar bu konuda doğru çıkarımlarda bulunamaz. Sartre, *varoluş ile özün önce veya sonra gelmesiyle ilgili sıralamanın farklı birimler için farklı olduğu* kanaatindedir. İnsan yapımı olan ürünlerde öncelikle öz akabinde varoluş gelmektedir, doğal olaylarda öz ile varoluş aynı zamandadır (Sartre 2001, 24-25) mevzu bahis insan olunca Sartre'ın kendi ifadesiyle "Varoluş, özden önce gelmektedir." *Varoluş-öz* ilişkisinde varoluşu öze önceleyen Sartre'a göre insan önce vardır, sonra özünü kurar. Sartre, varlığın kökenin ne olduğu ya da niçin olduğu sorusunun ontolojik değil metafiziksel olduğu kanaatindedir. Düşünür açısından "Varlık niçin vardır?" ya da "Varlık neden hiçlikten önce vardır?" tarzındaki sorular saçmadır. Zira tüm niçinler varlıktan sonra dünyaya gelir. Varlık, sebepsiz ve zorunlu olarak vardır çünkü kendinde-varlık odur. Varlığın fenomen vasfı *kendi-için* aracılığıyla gelir (Sartre, 2017b: 725). Ontolojik bir sorun olan "Varlık orada nasıl

olabilir?” sorusunun cevabı, *kendi-için* sayesinde dünyada belirmektedir (Sartre, 2017b: 726). Bu ontolojik düşüncelere sahip olan Sartre açısından varlığın akabinde gelen *hiçlikle* yola koyulan insan kendi ahlaklılığını da oluşturur.

Ahlaklı-olan, *değerle* değerse “kendi-için-kendinde” olma isteğiyle ilgilidir. “Kendi-için varlık”, kendinde-varlığı aşarken *kendi-için-kendinde varlığa -ideal olan-ulaşma* arzusundadır. “Kendi-için varlık”, sahip olduğu belirsizlik halinden kurtularak “kendinde-varlık” olmayı isterken aynı zamanda bilinçli yönünü de korumak istemektedir. Yani “kendi-için-kendinde varlık” olmayı istemektedir ancak bu, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir çabadır. Bu doğrultuda insan hakikati, kendisini sürekli olarak yeniden oluşturan yapısıyla kendi ahlaklılığın da kurucu temelidir.

Kişinin tanımlanmış olan normlara göre eylem gerçekleştirme çabasını *ciddiyet ruhu* olarak tanımlayan Sartre açısından bu davranış tarzı eleştiriye muhtaçtır. İnsan açısından önemli olan gelecek odaklı olarak temel amacı istikametinde gerçekleştirdiği eylemleridir. İnsan her zaman eksikliğe doğru yönelmekte olduğundan eylemin değeri -gerçekleştirilen eyleme nazaran- insanın temel amacıyla olan bağlantısıyla ilgilidir (Sartre 2017b, 732-734).

Sartre felsefesinde insan varlığıyla birlikte dünyada beliren *değerler*, insanın kendisini aşarak kendi ötesine geçmeye çalışarak yani eksikliğini duyumsadığı şeyleri elde etmek üzere yönelmesiyle oluşur. *Değer* üzerinden ahlaklılığı kuran Sartre açısından *kendi-için varlık*, her zaman eksikliğini tamamlamak üzere kendi değerlerini oluşturmaktadır. Bu, *kendi-için varlık* tarafından, *kendinde-varlık* aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Sartre 2017b, 147-148).

Sartre, *değerin* insan vasıtasıyla dünyaya geldiğini savunurken *değeri* bilgiye göre farklı konumlandırmaktadır. Bilgi, “kendi-için varlık” tarafından “kendinde-varlık” üzerine düşünömsel bilinçle yapılan refleksiyon aracılığıyla elde edilirken *değer* için böyle bir durum söz konusu değildir. *Değer* kavramı için refleksiyondan ziyade diğerleri tarafından anlaşılması olmasına gereksinim vardır. Diğer bir ifadeyle *değer* kavramının belirmesi için başkalarıyla olan etkileşime ihtiyaç duyulmaktadır (Sartre 1993, 92-95). Ahlaklılığı insanın kendi *değerini* oluşturması olarak ele alan Sartre’a göre insanın gerçek varlığı eylemleridir (Sartre 1992, 71). İnsanın mutlak özgürlüğüne vurgu yapan Sartre açısından- “İnsan, her şeyi olmak ister” savında olan Bataille’in tersine- “İnsan, her şeyi kurmayı istemektedir.” (Sartre 1992, 148).

Sartre’a göre “kendi-için varlık” *değeri* dünyaya getirirken *değer*, eksiklik hissedilenle eksikliği hissedilen arasındaki bir ilişkidir. Hilal şeklinde olan ay dolunaya dönüşme isteğinde iken dolunay, tam olma halidir. Hilal eksiklik hissedilen, dolunayla hilal arasındaki fark eksikliği hissedilen ve dolunay haline gelme isteği de “kendi-için kendinde varlık” olma arzusudur. Bütün bu anılanlar aynı yapıda olması dolayısıyla eksikliğin giderilmesi halinde bile tatmin hiçbir zaman gerçekleşmemektedir (Sartre 2017b, 138-144).

Ahlaklılığı tarihsellik üzerinden ele alan Sartre açısından hem ahlaklılık hem de tarihsellik insan eylemleri bağlamında ele alınmaları nedeniyle birbiriyile bağlantılıdır (Sartre 1992, 50). *Etik Defterler*’de ahlaklılığı somut, kişisel, öznel ve aynı

zamanda tarihsel bir deneyim olarak konumlandırılan filozof (Sartre 1992, 7) etik kuramlardan bazılarının aşkın, bazılarının ise içkin karakterde olduğunu düşünür. Aşkın olan kuramlarda değerler nesneleştirilmiş, içkin olanlardaysa öznel bir yapıdadır. Aşkın kabul edilmiş değerlere kesinlikle riayet edilmesi zorunluluğu veya bu değerlerden yükümlü olduğumuz savları Sartre tarafından kabul görmez. Ahlaklılık devrimci bir nitelikte olmalıdır (Sartre 1992, 12-13).

Sartre'a göre insan, kendisi yaşamakta olan bir tasarımdır ve ne olmayı tasarladıysa eylemleriyle o olur. İnsan, kendi sorumluluğunu kendi üzerine alan bu şekilde geleceğe doğru yönelen ayrıca bu yönelişin farkında olan bir varlıktır. İnsanın bu sorumluluğu sadece kendisine değil başkalarına karşı da söz konusudur. Özgür insan, kendisini tasarımlarıyla kurarken aynı zamanda diğerlerinin de ne şekilde olması gerektiğiyle ilgili tasarımlarda bulunmaktadır. Çünkü özgür insan kendi özgürlüğü gibi diğer öznelere de özgür yapısının farkındadır.

Landau açısından Sartre'ın ahlak anlayışı bir taraftan nesnel olana herhangi bir şekilde vurgu yapmaması ve kişiyi kendi ahlak normlarının kurucusu olarak nitelendirmesi nedeniyle sübjektivisttir. Öte taraftan ise Sartre, yaptığımız seçimlerin hayatımızı anlamlı yapıp yapmadığıyla ilgilenmediği için objektivisttir (Landau 2012, 4). Ancak Landau'nun bu değerlendirmesi bir yönüyle eksik kalmıştır. Landau tarafından Sartre'ın yaşamımızın anlamlı olup olmadığıyla ilgilenmediği savı ileri sürülmüşse de Sartre açısından eylemlerimizin temel amacımızla olan münasebeti her zaman göz önüne alınmalıdır. Sartre'ın ahlak yasalarıyla kişinin temel amacı arasında öznel bir ilişki olduğu düşüncesi, düşünürün ahlak anlayışının öznel olduğunu açıklıkla göstermektedir.

4. İki Düşünür Bağlamında Ahlaklılığın Karşılaştırılması

Sartre ve Schopenhauer, ahlak kavramıyla ilgili oldukça farklı bakış açılarına sahip olmalarına karşın bazı açılardan ortak görüşlere de sahiptir. Örneğin iki düşünür; Kant'ın ahlak kuramını genel, soyut, mutlak, rasyonel akla dayalı ve buyruk biçiminde olduğu iddiasıyla eleştirmeleri yönüyle aynı tarafta yer almaktadır. Kant'a göre evrensel yasalara tabi olan ahlaklılık, mutluluk kavramından önce gelen bir üst norm şeklindedir (Kant 2000, 59). Kant düşüncesinde ahlaklılığın dogmatik olanlar karşısında desteklenmesi, Schopenhauer ve Sartre tarafından olumlu karşılanırken Kant'ın genel, soyut ahlak kuramıysa –ahlaki olanın belli bir durum için geçerli olması gerektiği kaygısıyla- Schopenhauer ve Sartre penceresinden eleştiriye uğramaktadır.

MacIntyre'a göre gündelik yaşam deneyimleri üzerinden ahlaki eylemleri ele alan Sartre, bu nedenle Kant'ın "kendinde-şey" olarak tanımlamış olduğu bir üst norm tarzındaki ahlaki-olana yönelik düşüncelerini eleştirir (MacIntyre 1998, 123-127). Sartre -sahip olduğu ontolojik insan anlayışıyla insanı herhangi bir üst norma ya da ilkeye tabi olmayan bir hiçlikle onlardan ayrılan özgür bir varlık olarak tanımlaması nedeniyle- Kant'ın emrivaki ve üst norm tarzındaki ahlak anlayışını kabul etmemektedir ki bu da Sartre ile Schopenhauer'in bu çerçevede anlaşıklarını göstermektedir.

İki düşünür her ne kadar Kant'ın ahlak anlayışını soyut bularak eleştirmeleri nedeniyle aynı tarafta olsalar da düşünürlerin bu bağlamdaki fikirlerinin çoğunlukla birbirine karşıt olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu durum, onların varlık anlayışlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Schopenhauer bağlamında hakiki varlık *istemenin* tezahürü olan insanın -özgür olmaması nedeniyle- ahlaki değerleri kurması tasavvur dahi edilemez. Bu doğrultuda insan tarafından yapılması gereken yegâne şey *istemeyi* reddetmektir. Bu hakiki eylem herkesçe yapılabilecek bir eylem değildir, bu olanak sadece sayıca azınlıkta olan ulu insanlara ve dâhilere özgüdür (Kuçuradi 2019, 68-71).

Ahlaklılığı insanın kendi değerini oluşturması olarak ifade eden Sartre'a göreyse kendini özgürce gerçekleştirmekte olan tasarı halindeki insan, ne olmayı ya da nasıl olmayı tasarladıysa o şekilde olur. İnsanın gerçekleştirdiği ahlaklılığın kökeninde *değer* olgusu yer almaktadır. Sartre kuramında *değer* bir anlamda eksik olunandır (Sartre 2017b, 147-148). Bu çerçevede insan geleceğe yönelik bir atılım yapan aynı zamanda bu atılımın bilincinde olan ve tüm eylemlerinin sorumluluğunu üstlenen bir varlıktır.

Sartre düşüncesinde ahlaki-olan, bireysel ya da toplumsal yarar üzerine temellendirilemez. İnsan, değerlerini kendi gerçekliği ve özgürlüğü aracılığıyla gelecek zamanda oluşturmak üzere bekleyen bir varlıktır. İnsan hakikati, bir anlamda kendi kendisini amaçlamaktadır. İnsan açısından temel değer kendi gerçekliğidir (Sartre 2006, 174-175). Kişinin içine atılmış olduğu dünya olmazsa değerlerin varlığından bahsedilemez. Benzer şekilde insan yoksa ahlaklılıktan da söz edilemez.

Ahlaklılığı *değer* perspektifinden değeriyse *kendi-için varlığın*, eksikliğini duyumsadığı *kendi-için-kendinde varlığa* yönelik bir atılımı olarak değerlendiren Sartre'a göre insan kendisini sürekli bir şekilde yeniden kuran ve kendi ahlaki değerlerinin kaynağı olan bir varlıktır ki insan bu sayede özünü de kurmaktadır. İnsanın özgür eylemleri ve tercihleriyle kendi varlığını tesis ettiğini iddia eden Sartre açısından seçme her zaman somut bir yaşantı içerisinde gerçekleşmektedir. Özgür eylemleriyle kendisini ve ahlaklılığını kuran insan, yalnızca kendisine değil diğerlerine karşı da sorumludur. Ahlaki-olan herhangi bir şekilde dış faktörlerden kaynaklı olmamalıdır (Sartre 1992, 3-5). Sartre -Kant'ın tersine- ahlaki-olanın, genel ve soyut olmayan ancak somut bir durum için ele alınması gerektiğini düşünmektedir (Sartre 1992, 148).

Ahlaklılığın mutlulukla olan ilişkisi bağlamında Schopenhauer ve Sartre farklı görüşlere sahiptir. Schopenhauer açısından, *istemenin* varlığını devam ettirmesi dolayısıyla insan için mutluluktan söz etmek gerçekçi değildir. İnsan için huzura ermenin yegâne yolu *istemenin* yadsınmasıdır. Diğer taraftan özgürlükçü Sartre'a göre insan, kendisini sınırlandıran olgularla dünyaya atılmış olsa da ontolojik özgürlüğüyle hedeflerini, değerlerini ve ahlaklılığını bu dünyada yaşayarak oluşturur. Bu nedenle Schopenhauer'in önerdiği şekliyle dünya içinde yaşamaktan el çekmek yerine yaşamı tam olarak özgür eylemlerimizle olumlmalıyız. Bu çerçevede Sartre açısından hayatı olumsuzlamak yerine olması gereken hayatın sorumluluğunu bütünüyle sahiplenmektir.

Netice itibariyle Schopenhauer açısından kişinin mutluluğun peşinde koşarken unuttuğu gerçek, *dünyanın kötülerin içinden en kötüsü olduğu* gerçeğidir. Kötülüklerden kaçınmanın tek yolu, *istemenin* her türlü güdülerinden uzak durmaktır. Diğer bir anlatımla *istemenin* tümüyle yadsınmasıdır. Tüm dürtülerini askıya alan insan, dünyadan ve bencilliğinden uzaklaşarak diğerlerini bir anlamda genel yararı daha çok düşünmüş olur.

Özgürlüğünün peşine düşen kişinin aynı zamanda yaşamına da sahip çıktığını düşünen Sartre, sezgileri kuvvetli olan bir hikâye yazarı tarafından anlatılan okurunu duygulandıran yaşam biçimini güzel ve mutlu bir yaşam olarak betimlemektedir. Diğer bir deyişle her şeyi görmüş, güzel eserler oluşturmuş ve iyi bir birey olmuş kişinin öyküsünün duygulandırıcı olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir (Sartre 2006, 130-132). Ahlaki-olan, iyi bir insan olmayı gerektirir. Bu çerçevede ortaya çıkan sonuç Schopenhauer'in -insanın mutluluğunu kişinin kendi yetisine bağlaması- iddiası ve Sartre'ın -kişinin kendisini oluşturmasıyla birlikte mutluluğunu da oluşturacağı- iddiası insan kendi eylemlerine atıf yapmaları yönüyle benzerdir.

Yine Sartre ve Schopenhauer, ahlaklılığın karakter yapısıyla olan ilişkisine oldukça değişik açılardan yaklaşmaktadır. İnsanın aynı durumda, benzer olaylar karşısında her zaman aynı şekilde tavır alacağına inanan Schopenhauer'e göre (Schopenhauer 2017c, 75) insanın karakter yapısı değişmez. Schopenhauer felsefesinde insan karakteri doğuştan kuruludur ve değişmez. Kişinin değişmez bu karakter yapısı onun yaşamının her alanını etkilediği gibi mutluluğunu da şekillendirmektedir (Schopenhauer 2017b, 8-9).

Janaway açısından Schopenhauer'in ahlak teorisinde yer alan temel ilke, *eylemenin olmaktan ileri geldiğidir*. Yani kişi, bu dünyada nasıl bir karakter yapısına sahipse o doğrultuda da eyleyecektir. Bu nedenle şayet insanın karakter durumu belliyse onun hangi durumlarda nasıl bir eylem çeşidini gerçekleştireceği de bellidir. Bir taraftan insanın doğuştan olan karakterinin sonradan değişmeyeceğine inanan Schopenhauer, diğer taraftansa kişinin karakteri dolayısıyla sorumlu olduğunu ileri sürer. Düşünüre göre eğitimin karakter değişimi üzerinde herhangi bir etkisi yoktur, eğitim sadece kişinin kendisi ve hayatı hakkında fikir sahibi olmasına katkı sunacaktır (Janaway 2007, 90-91).

Bu çerçevede Schopenhauer düşüncesinde karakterini belirleyemediği gibi onu değiştirme imkânına da sahip olmayan insan, eğitim aracılığıyla yaşamı ve kendisi hakkında daha fazla bilgi elde etme olanağına sahip olsa da yine de karakteri neyse onu o şekilde sahiplenir. Schopenhauer'e göre kişinin bize karşı bir hatasını fark ettiğimizde onun kişiliği değişmiş demeyiz, onun kişiliği hakkında yanıldığımızı düşünürüz (Janaway 2002, 66-67). Aynı durumlar için insanların farklı tepkiler vermesi onların özgür olduğunu göstermez tam tersine onların karakter yapılarının farklı olduğunu gösterir. Örneğin üç kişiye aynı şartlarda rüşvet teklif edildiğinde birisi rüşveti olduğu gibi kabul ederken diğeri nazikçe reddetmekte üçüncüsü ise kabul etmediği gibi bu durumu yetkililere bildirmektedir. Bu üç farklı durum, onların özgürce eylemediğini göstermez. Aynı durum için farklı olan tepkiler, onların farklı olan karakter yapısıyla ilişkilidir ve kişinin karakter yapısını biliyorsak belli bir durum içerisinde ne şekilde davranacağını da her zaman biliriz (Janaway 2002, 65).

Bu bağlamda Schopenhauer'in insanın karakterinin değişmediği teziyle birlikte kişiyi ahlaklılıkla nasıl ilişkilendireceği sorusu belirlemektedir. Oysa Sartre açısından insanın doğuştan sahip olduğu hazır bir karakter yapısından söz edilemez. İnsan, karakterini eylemleriyle kurar. Doğuştan ve değişmez olan karakter anlayışına karşı olan Sartre'a göre insan karakterini her zaman yeni baştan kurmaktadır. Bu doğrultuda Sartre, ahlaklılığı kendisine özgü olan bu karakter kuramına göre temellendirmektedir. Sartre açısından kişi; tamamıyla korkak, cesur, cimri veya cömert bir kişilikte olamaz. İnsan, özgür eylemleriyle kişiliğini cesur olarak da korkak olarak da yeniden oluşturabilir (Sartre 2017a, 58). Başka bir anlatımla insanın yiğit, cömert ya da korkak olması tamamıyla onun yaptıklarına bağlı olarak kendi sorumluluğundadır. Yani "Kişi ne yaparsa esasında kendisine yapar."

5. Sonuç

Düşünce tarihini her zaman meşgul eden ahlak kavramı, Platon ve öğrencisi Aristoteles gibi Antik Yunan filozoflarından son dönem olanlarına kadar çoğunlukla üzerine düşünülmüş bir meseledir. İnsanın gerçekleştirdiği eylemlerin belli normlar üzerinden değerlendirilmesi gerektiğine yönelik olan inanç, ahlaki-olanın varlığının daha da güçlü şekilde hissedilmesine neden olmuştur. Schopenhauer ve Sartre bağlamında ahlaklılığın analiz edildiği bu çalışmada iki düşünürün bu meseleye bazı küçük hususlar dışında çoğunlukla farklı pencerelerden baktıkları görülmüştür.

Bu bağlamda filozofların ahlaki bir yaşam üzerine farklı görüşlerde olmalarının nedenlerinin başında onların varlık kuramlarına dayanan özgürlük anlayışları gelmektedir. Ahlaklılığı hakiki varlık olarak konumlandığı *isteme* perspektifinden ele alan Schopenhauer'e göre *istemenin* esiri olarak onun dürtüleri doğrultusunda eylemlerde bulunmak, kötülüğün asıl kaynağıdır. *İstemenin* emrine girmiş insanın özgürlüğünden söz edilemeyeceğini belirten Schopenhauer'in tersine Sartre, insana özgürlüğü dışardan gelmediği gibi onun özgür olmasına da hiçbir şey engel olamaz görüşündedir. İnsan, her şartta özgürdür ve kendi ahlaki değerlerini bu özgürlüğüyle kurmaktadır.

Sartre ve Schopenhauer'in iradenin özgürlüğüne oldukça farklı açılardan bakmalarından kaynaklı olarak özgürlüğün nereden geldiği sorusu da düşünürlerce farklı açılardan cevaplandırılmıştır. Schopenhauer felsefesinde *isteme* insanın gerçekleştirmiş olduğu tüm eylemleri ve yapmış olduğu tüm seçimlere bir baskı unsuru olarak kabul edilmekteyken Sartre felsefesinde insan faaliyetleri, bütünüyle kendi seçimlerinin neticesinde ortaya çıkmaktadır. Sartre penceresinden bakıldığında kişi ahlaklılığıyla ilgili her türlü hesaplaşmayı yalnızca kendisiyle yapacaktır. Ahlaklılık, kişiler arasında ortaya çıkmaktadır. İnsan gerçekliği olgu olarak kabul edilemez bilakis insan, kendisini motive edebilme özelliğine sahiptir.

Sartre'a göre özgür olmamız dolayısıyla yürüyeceğimiz yolu bizler seçmekteyiz. Böyle düşünüldüğünde belli bir ahlak yasasının veya başka bir işaretin bizlere yön tayin etmesi olası değildir. Diğerlerinin özgürlüğünü savunmadan bize ait özgürlüğü de savunamayız. İnsan diğerleriyle beraber ahlaklılığını tercih eder ve kendisini kurmuş olur. Diğer bir anlatımla kişi, ahlaklılığını oluştururken esasında kendisini oluşturmaktadır. İnsan, kendisini aşarak, kendisinin ötesine geçerek var olur. Bütün

bu edimler diğerlerinden bağımsız değildir, diğerleriyle birlikte gerçekleşmektedir. Varoluşçuluk, tümünden kopma biçiminde değil aksine tümün içinde oluşmaktadır.

Bu bağlamda Schopenhauer ve Sartre, her ne kadar ahlaklılığı –Kant’ın aksine- soyut, tümel olmaması ve somut bir durum içinde ele alınması gerektiği hususunda anlaşıyorlarsa da temel noktalarda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Schopenhauer açısından karakter doğuştan olduğu için insan –*istemenin* yönlendirmeleri ışığında- benzer durumlarda aynı davranışlar gösteren bir varlıktır. Sartre ise insanın varoluşsal bilinç durumu dolayısıyla hiçbir zaman tamamlanamayacağını ve hep eksik kalacağını belirtir. Sartre düşüncesinde insan, sürekli olarak eksik kalmış değerlerin tamamlanması için bir koşuşturma halindedir. İnsan, aslında bu koşuşturmanın kendisidir yoksa bir şeyin, duygunun, eylemin, karakterin kendisi olarak tanımlanamaz. Dolayısıyla insan –ontolojik yapısı nedeniyle- önceden belirlenmiş olan karakter yapısında betimlenemez, ahlaklılığını ve değerlerini kendisi kurarak kendisini de oluşturmuş olmaktadır.

Bu çerçevede Schopenhauer’ın *insanı sabit karakterde tanımlama* düşüncesi Sartre felsefesinde kabul görmez. Sartre açısından kişiyi kurulu bir karakter yapısında ele almak diğer bir ifadeyle kişiyi rüşvetçi, dürüst, cömert, yiğit, korkak veya başka bir karakter yapısında tanımlamak ve sürekli olarak o tarzda olacağını savunmak onu nesne konumunda tanımlamaktır. İnsanı bu şekilde betimlemek onu bir objeyi kesmek için kullanılan bıçak şeklinde ele almak anlamına gelir. Oysa Sartre’ın “Varoluş, özden önce gelir.” düşüncesi doğrultusunda insan önce vardır, akabinde edimleriyle kendisini kurar. Sartre terminolojisinde yer alan özgür insanın yaptığı tüm eylemlerinden sorumlu olacağı savı bu bağlamda “Kişi ne yaparsa kendine yapar.” minvalinde ele alınabilir. Sartre açısından kişinin kendisini cömert, cesur veya açık sözlü yani bir şey olarak tanımlaması ciddiyet kavramında olduğu biçimiyle insanın kendisini aldatması halidir.

Netice itibarıyla Schopenhauer, *istemeyi* merkeze alan bir görüş açısıyla ahlaklılığı ele almakta ve merteye olarak en yüksek iyiyi, *istemenin* yadsınması olarak tanımlamaktadır (Schopenhauer 2014, 266-267). Schopenhauer açısından ahlaki-olan bir yaşam, içerisinde fakirliği ve tüm arzularından el çekmeyi zorunlu kılar (Kenny 2007, 15).

Sartre penceresinden ise dünya içinde kendisini bulan insan; kendisini, özünü var eder ve bu süreçte tüm yapıp ettiklerinden tek başına sorumludur. Sartre açısından Schopenhauer’ın *istemesi* gibi yapıların insanın edimlerine ve projeksiyonlarına yön vermesi beklenemez. Dolayısıyla Sartre için ahlaklılık –Schopenhauer’ın önermiş olduğu *istemenin* bütünüyle yadsınması görüşünün aksine- yaşamın içerisinde daha fazla var olmayı gerektirmektedir. Sartre açısından temel olan düşünce zamanı yok saymak değil zamanın içinde olacak şekilde onun akışına eşlik etmektir. Dünyada olmak ve akmakta olan zanasallığın kıymetini bilmek aslında yaşamın kendisi olmayı gerektirmektedir.

Kaynakça

- Aristoteles. 2015. *Nikomakhos'a Etik*. Çev. Saffet Babür. Ankara: Bilge Su Yayıncılık.
- Barou, J. Pierre. 2014. *Sartre: Başkaldırı Zamanı*. Çev. Adnan Kahiloğulları. Ankara: Abis.
- Bravo, Hamdi. 2020. *Vicdanın Sessizliği*. Ankara: Fol Kitap.
- Cartwright, David E. 2005. *Historical Dictionary of Schopenhauer's Philosophy*. Oxford: The Scarecrow Press.
- Cevizci, Ahmet. 2015. *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*. İstanbul: Say Yayınları.
- Harms, Friedrich ve Morgan, S. Ella. 1875. "Arthur Schopenhauer's Philosophy." *The Journal of Speculative Philosophy* 9, no.2: 113-138.
- Hobbes, Thomas. 2005. *Leviathan*. Çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Janaway, Christopher. 2002. *Schopenhauer: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Janaway, Christopher. 2007. *Schopenhauer: Düşüncenin Ustaları*. Çev. R.Çağrı Ataman. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kant, Immanuel. 2000. *The Critique of Practical Reason*. Çev. Thomas Kingsmill Abbott. Blackmask Online.
- Kant, Immanuel. 2016. *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk ve Füsün Akatlı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Kenny, Anthony. 2006. *An Illustrated Brief History of Western Philosophy*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kenny, Anthony. 2007. *A New History of Western Philosophy* Vol. IV. Oxford: Clarendon Press.
- Kuçuradi, İoanna. 2019. *Schopenhauer ve İnsan*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Landau, Iddo. 2012. "Foundationless Freedom and Meaninglessness of Life in Sartre's *Being and Nothingness*." *Sartre Studies International* 18, no. 1, 1-8. doi:10.3167/ssi.2012.180101.
- MacIntyre, Alasdair. 1998. *A Short History of Ethics a History of Moral Philosophy from the Homeric Age to the Twentieth Century*. Abingdon: Routledge and Kegan Paul.
- Martone, John. 2014. "Tracing Thoughts: Nietzsche to Sartre." *The First-Year Papers (2010-present)*, Trinity College Digital Repository, Hartford, CT. <http://digitalrepository.trincoll.edu/fypapers/49>.
- Platon. 1989. *Phaidon*. Çev. Suut K. Yetkin ve Hamdi R. Atademir. İstanbul: MEB Yayınları.
- Platon. 2013. *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sartre, Jean-Paul. 1992. *Notebook for an Ethics*. Çev. David Pellauer. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sartre, Jean-Paul. 1993. *Being and Nothingness*. Çev. Hazel Barnes. New York: Washington Square Press.
- Sartre, Jean-Paul. 1998. *Materyalizm ve Devrim*. Çev. Emin Türk Eliçin. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Kuramları.
- Sartre, Jean-Paul. 2001. *Basic Writings*, der. Priest Stephen. Londra: Routledge.

- Sartre, Jean-Paul. 2006. *Tuhaf Savaşın Güncesi*. Çev. Z. Zühre İlkelen. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sartre Jean-Paul. 2017a. *Varoluşçuluk*. Çev. Asım Bezirci. İstanbul: Say Yayınları.
- Sartre Jean-Paul. 2017b. *Varlık ve Hiçlik Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*. Çev. Turhan, Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Schopenhauer, Arthur. 1903. *On The Fourfold Root Of The Principle Of Sufficient Reason and On The Will in Nature*. Çev. MME. Karl Hillebrand. Londra: Chiswick Press.
- Schopenhauer, Arthur. 1915. *The Basis of Morality*. Çev. Arthur Brodrick Bullock. Londra: Trinity College.
- Schopenhauer, Arthur. 1959. *The World As Will and Representation. Volume I*. Çev. E. F. J. Payne. New York: Dover Publications, Inc.
- Schopenhauer, Arthur. 1966. *The World As Will and Representation. Volume II*. Çev. E. F. J. Payne. New York: Dover Publications, Inc.
- Schopenhauer, Arthur. 2009. *The Two Fundamental Problems of Ethics*. Çev. & der. Christopher Janaway. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schopenhauer, Arthur. 2014. *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*. Çev. Levent Özşar. İstanbul: Biblos.
- Schopenhauer, Arthur. 2017a. *Bilmek ve İstemek*. Çev. Ahmet Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları.
- Schopenhauer, Arthur. 2017b. *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Schopenhauer, Arthur. 2017c. *Hiçliğin Mutlu Sessizliği Aforizmalar*. Çev. Nuran Gündüz. İstanbul: Aylak Adam Yayınları.
- Schopenhauer, Arthur. 2017d. *Bilim ve Bilgelik*. Çev. Ahmet Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları.
- Schopenhauer, Arthur. 2018. *Dünyanın İstrabı Üzerine*. Çev. Ferhat Jak İçöz. İstanbul: Kafka Yayınları.
- Schopenhauer, Arthur. .2019. *Kötümserlik Üzerine*. Çev. Enver Günsel. Ankara: Tutku Yayınevi.
- Shapshay, Sandra. 2019. *Reconstructing Schopenhauer's Ethics Hope, Compassion, and Animal Welfare*. Oxford: Oxford University Press.
- Spinoza, Benedictus. 2016. *Etika*. Çev. Hilmi Ziya Ülken. Ankara: Dost Kitabevi.
- Wicks, Robert. 2013. "Introduction: Schopenhauer's Metaphysics of Will, *The International Encyclopedia of Ethics*," der. Hugh LaFollette, 4738–4747. DOI: 10.1002/ 9781444367072.wbiee245.